

„გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ ახალი რუსული თარგმანი

სოფიო გულიაშვილი
დოქტორანტი, თსუ

რეზიუმე: „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ პირველმა გამომცემელმა ნიკო მარმა თხზულებას მთელი ტომი დაურთო და გამოკვლევებთან, ტაო-კლარჯეთსა და შავშეთში მოგზაურობის დღიურთან და ხელნაწერის ქართულ ტექსტთან ერთად რუსული თარგმანიც დაბეჭდა. აქედან იწყება გიორგი მერჩულის თხზულების უცხო ენაზე ამეტყველების ისტორია: ძალიან მალე, 1917-1919 წლებში ითარგმნა და 1922-1923 წლებში Analecta Bollandiana-ს 36-37-ე ტომებში დაიბეჭდა პაულ პეტერსის შესრულებული *გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების* ლათინური თარგმანი – *Vie de S. Gregoire de Khandztha* (გვ. 207-309); მოგვიანებით, 1956 წელს ლონდონში გამოვიდა დევიდ მარშალ ლანგის „ქართველი წმინდანების ცხოვრებანი და ლეგენდები“, რომელშიც „წმინდა გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ ლანგისეული ინგლისური თარგმანია ჩართული (*The Life of St. Gregory of Khandzta*, წიგნში: *Lives and Legends of the Georgian Saints*, London 1956, გვ. 155-65); 2015 წელს ნორვეგიული წარმოშობის ამერიკელმა მეცნიერმა, თეოფანე, ერიკ ჰალვორსონმა, ქართულ საზოგადოებას „ცხოვრების“ ახალი ინგლისური თარგმანი წარუდგინა. მანამდე, 1999 წლის დეკემბერში პარიზში რუსულენოვან ჟურნალ „სიმბოლოს“ 42-ე ნომერში „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ ახალი რუსული თარგმანი გამოქვეყნდა [9, გვ. 245-341], რომელიც 2008 წელს მოსკოვში გამომცემლობა CRITERIUM-მა სერიით „დედა წმიდათა“ –

ქართული ჰაგიოგრაფიის შედევრები თავიდან გამოსცა. სწორედ ამ თარგმანს ეძღვნება წინამდებარე სტატია.

საკვანძო სიტყვები: *ჰაგიოგრაფია, ქართული ლიტერატურა თარგმანებში, გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება, იოსებ ზეთეიშვილი, ნიკო მარი*

იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის საპატრიარქო ბიბლიოთეკაში 1902 წლის შემოდგომაზე ალაგ-ალაგ ძალზე დაზიანებული XII საუკუნით დათარიღებული უმნიშვნელოვანესი ხელნაწერი აღმოჩნდა. საცავში შემონახულ „ქართულ მრავალთავში“ (N2) სამეცნიერო ექსპედიციის მონაწილეებმა მანამდე სრულიად უცნობი ტექსტი იპოვეს - „შრომაჲ და მოღუაწეობაჲ ღირსად-ცხოვრებისა გრიგოლისი არხიმანდრიტისაჲ, ხანძთისა და შატბერდის აღმაშენებლისაჲ და მის თანა მრავალთა მამათა ნეტართაჲ“ [7, IX].

ხელნაწერი პირველად 1845 წელს ნიკო ჩუბინაშვილს უნახავს. მოგვიანებით, 1894 წელს მის მიერ ამოწერილი ცნობები ალექსანდრე ცაგარელს დაუბეჭდავს (Сведения, III, გვ. 49-50) [20, 98], მაგრამ მკითხველმა თხზულება 1911 წელს აღმოაჩინა, როცა ნიკო მარმა თავის სერიაში „Тексты и разыскания по армяно-грузинской филологии“ ქართული და რუსული ტექსტები გამოაქვეყნა [7]. მანამდე კი, დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ „დავიწყების სიღრმეში“ დაფლული „უდაბნოთა ქალაქმყოფელი“ მოძღვრის სახელი, მისი „სულიერად განწყობილი ლაშქრის“ გამარჯვებები და ტაო-კლარჯეთის აღორძინების ისტორია არავინ იცოდა.

ამის დასტურად ისიც კმარა, რომ 1853 წელს „ქართული ეკლესიის ისტორიის“ ავტორი პლატონ იოსელიანი წერდა, რომ არ იცის, როდის მოღვაწეობდა და ვინ იყო ის წმინდანი, ვისაც ქართული ეკლესია 5 ოქტომბერს იხსენიებს: „მხოლოდ სომხურ ისტორიებში ვნახე გრიგოლ ხანზოხატი, რომელიც 1411 წელს ცხოვრობდა“ [9, გვ. 248]. უნდა აღინიშნოს, რომ გრიგოლ ხანძთელის მოღვაწეობიდან ათი საუკუნის შემდეგ ასეთი არცოდნა სულაც არ არის გასაოცარი. X საუკუნეში, როცა მონასტრებში ჯერ კიდევ ცხოვრობდნენ „მოწაფენი და მოწაფეთა მოწაფენი მის წმიდისათა“, თავად გიორგი მერჩულე ჩიოდა: „სასწაულნი მათნი ჟამთა სიმრავლისაგან მიეცნეს სიღრმესა დავიწყებისასაო“ [17, გვ. 249].

„გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ პირველმა გამომცემელმა თხზულებას მთელი ტომი დაურთო და გამოკვლევებთან, ტაო-კლარჯეთსა და შავშეთში მოგზაურობის

დღიურთან და ხელნაწერის ქართულ ტექსტთან ერთად რუსული თარგმანიც დაბეჭდა. აქედან იწყება გიორგი მერჩულის თხზულების უცხო ენაზე ამეტიყველების ისტორია: ძალიან მალე, 1917-1919 წლებში ითარგმნა და 1922-1923 წლებში *Analecta Bollandiana*-ს 36-37-ე ტომებში - იოანესა და ექვთიმეს, გიორგი მთაწმინდელისა და სერაპიონს ზარზმელის ცხოვრებათა წიგნებთან ერთად - დაიბეჭდა პაულ პეტერსის შესრულებული გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების ლათინური თარგმანი - *Vie de S. Gregoire de Khandztha* (გვ. 207-309); მოგვიანებით, 1956 წელს ლონდონში გამოვიდა დევიდ მარშალ ლანგის „ქართველი წმინდანების ცხოვრებანი და ლეგენდები“, რომელშიც „წმინდა გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ ლანგისეული ინგლისური თარგმანია ჩართული (*The Life of St. Gregory of Khandzta, წიგნში: Lives and Legends of the Georgian Saints, London 1956, გვ. 155-65*); 1999 წლის დეკემბერში პარიზში რუსულენოვან ჟურნალ „სიმბოლოს“ 42-ე ნომერში „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ ახალი რუსული თარგმანი გამოქვეყნდა [9, გვ. 245-341].

2008 წელს მოსკოვში გამომცემლობა CRITERIUM-მა სერიით „*დედა წმიდათა*“ - *ქართული ჰაგიოგრაფიის შედევრები* იოსებ ზეთეიშვილის თარგმანის შესწორებული ვერსია თავიდან გამოსცა. 2015 წელს კი ნორვეგიული წარმოშობის ამერიკელმა მეცნიერმა, თეოფანე, ერიკ პალვორსონმა, რომელმაც თარგმანს ნიქოზში გადაღებული ფოტოკოლაჟი დაურთო, ქართულ საზოგადოებას „ცხოვრების“ ახალი ინგლისური თარგმანი წარუდგინა.

როგორც აღინიშნა, დეკანოზ იოსებ ზეთეიშვილის თარგმანი პირველად ჟურნალ „სიმბოლოში“ («Символ») გამოქვეყნდა. ეს ჟურნალი 1979 წელს პარიზის სლავურმა ბიბლიოთეკამ დასავლეთ-აღმოსავლეთის შემოქმედებითი დიალოგის ხელშეწყობისთვის დააარსა (წყარო: <http://sfoma.ru/publisher/journal-symbol>) და საღვთისმეტყველო, ფილოსოფიური და ქრისტიანული მხატვრული ლიტერატურის რუბრიკებით ცნობილი ავტორების მრავალი ნაშრომი გამოაქვეყნა. მათ შორის ძველი ქართული ლიტერატურის გამორჩეული ნიმუშებიც აღმოჩნდა: ტბელ აბუსერიძის „წმინდა გიორგის სასწაულები“ (№32), გიორგი მთაწმინდელის „იოანე და ეფთვიმე ათონელების ცხოვრება“ (№34-35), გიორგი მცირის „გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრება“ (№38), უცნობი ავტორის „ევსტათი მცხეთელის წამება“ (№44), იოანე საბანისძის „აბო თბილელის წამება“ (№44), იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის წამება“ (№45), დავით აღმაშენებლის „გალობანი სინანულისანი“ (№41), ჟამთააღმწერლის ისტორია (№46-47), ცხოვრება მეფეთ მეფისა

დავითისა (№40), ზემოხსენებული „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“, „საკითხავი სუეტისა ცხოველისა“ და სხვები. აქვეა გამოქვეყნებული სტატიები, რომლებიც თითოეული თხზულების თარგმანს უძღვის წინ. ამ ახალი რუსულენოვანი თარგმანების ავტორი ლატვიაში მოღვაწე ქართველი დეკანოზია-იოსებ ზეთეიშვილი ლატვიის ჩრდილო-აღმოსავლეთში ის საზღვრისპირა ქალაქ ვისაგინასის ღვთისმშობლის ტაძრადმიყვანებისა და წმ. პანტელეიმონის სახელობის ტაძრის წინამძღვარი, ვისაგინასის საეკლესიო ოლქის ხელმძღვანელი და საეპარქიო საბჭოს წევრია.

„გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ ახალი რუსული თარგმანის პირველ გამოცემას მთარგმნელის შთამაგონებელი წინასიტყვაობა უძღვის: სახელწოდებით „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების შესახებ (О Житии Григола Хандзтели)“ [9, გვ. 48-50], რომელსაც შესწორებულ გამოცემაში „ღვთის ქალაქის მაშენებელნი“ ჰქვია. ავტორი ლიტერატურული ძეგლის მნიშვნელობაზე, მის ისტორიაზე წერს და სურს, მკითხველს წმინდანის ცხოვრება, მისი მოღვაწეობის ამბავი ქართველთა სამეფოს ისტორიაში ერთ ბრწყინვალე სახედ წარმოუდგინოს. წერილის მაკა ელბაქიდის მიერ შესრულებული თარგმანი 2001 წელს ჟურნალ „ქართველოლოგის“ მერვე ნომერში დაიბეჭდა. იოსებ ზეთეიშვილის აღნიშნავს, რომ როცა 951 წელს მწერალმა დიდი მოძღვრის ცხოვრების წიგნი შექმნა, მისი სახელი დაკარგვას გადაარჩინა, ხოლო მაშინ, როცა მეოცე საუკუნის დამდეგს ნიკო მარმა თხზულება გამოაქვეყნა, მხოლოდ გრიგოლ ხანძთელის და მისი მოწაფეების ღვაწლი კი არ წარმოჩნდა, გამოვლინდა იმ სულიერი, პოლიტიკური, ეროვნული და კულტურული აღმავლობის საფუძვლები, რითაც VIII-XII საუკუნეებში ქართული ყოფა ხასიათდებოდა; აღმოჩნდა ძალზე მნიშვნელოვანი ფაქტებით, სახელებით, სახეებით დატვირთული ქართული ბერმონაზვნური და ასკეტური კულტურის საბუთი [9, გვ. 249]. მთარგმნელი კლარჯეთის უდაბნოებსა და მონასტერთა კომპლექსს ქართულ ატლანტიდას უწოდებს და იხსენებს, რომ ნ. მარიც აღნიშნავდა: Тао-Кларджетия представляет собою то же Тур-Абдин в летописях сирийской церкви [7, IX]. თუმცა, ხაზი გავუსვათ, რომ 1902 წელს, უპირველეს ყოვლისა, ქართული სასულიერო მწერლობის ბრწყინვალე ნიმუში აღმოაჩინეს.

„ფაქიზი და ნაზი ესთეტიკური გემოვნების პატრონი“, „დიდი პოეტური ნიჭით დაჯილდოებული“, „ნამდვილი მხატვარი“, „უებრო მწერალი“ [20, გვ. 21]—ყველა ეს საქებარი სიტყვა ივანე ჯავახიშვილს გიორგი მერჩულის შესახებ უთქვამს. „მარტივი, მკაფიო და ცხოველის ენით დაწერილი,

მშვენიერის, კეთილშობილურის კილოთი გამსჭვალული მთლად პოეტური თხზულების შთაბეჭდილებას ახდენს“ [20, გვ. 116]; „მას თამამად შეგვიძლია ვუწოდოთ არამცთუ აგიოგრაფიული, თუგინდ ისტორიული, არამედ სიტყვა-კაზმული ნაწარმოები, მწერლის ენისა და სტილის ვირტუოზობა ხიბლავს მკითხველს...“ – წერს პავლე ინგოროყვა [7, გვ. 152-153]. როდესაც ასეთი ძეგლის თარგმანზეა საუბარი, ვგულისხმობთ, უფრო კი გვსურს, დავიჯეროთ, რომ ის ისეთივე შთამბეჭდავი იქნება, როგორიც დედანი. თუმცა იმასაც ვუწყით, რომ მხატვრული თარგმანი, უმთავრესად ორ უკიდურეს შეხედულებათა შორის მერყეობს: ერთია ზუსტი, მაგრამ მხატვრულად სუსტი თარგმანი, მეორეა მხატვრულად ძლიერი, მაგრამ ხშირად დედნისგან დაცილებული – თავისუფალი თარგმანი. თეორიულად ძალიან ადვილია ამ ორი პრინციპის სინთეზი და იდეალად ზუსტი და მხატვრულად ძლიერი თარგმანის მიჩნევა, მაგრამ პრაქტიკულად ამ იდეალის პირდაპირ განხორციელება შეუძლებელია. მთარგმნელების მიზანია, შექმნან ე. წ. იდენტური თარგმანი, რომელიც ნაწარმოების სხვა ენაზე მკითხველს მის ჭეშმარიტ ფასეულობას წარმოუჩენს. მაგრამ ორი სხვადასხვა ენა სრულიად განსხვავებული საშუალებებით სარგებლობს ერთი და იმავე აზრის გამოსახატავად. სწორედ ამ მიზეზითაა, რომ სიტყვის ზუსტი თარგმანი მხატვრული ეფექტის განმეორებას არ იძლევა. სიზუსტე და მხატვრულობა პერმანენტულად წინააღმდეგობაში არიან ერთმანეთთან [2, გვ. 80]. ცხადია, „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ უცხო ენაზე მთარგმნელთაც დიდი სირთულეების გადალახვა მოუხდათ.

წინამდებარე სტატიის ფარგლებში „ცხოვრების“ დედნის ფონზე იოსებ ზეთეიშვილისა და ნიკო მარისეული თარგმანებს შეპირისპირების გზით წარმოვაჩენ იმ ნიშნებს, რითაც ახალი ძეგლისგან სხვაობს.

პირველი, რაც იმთავითვე თვალსაჩინოა, ისაა, რომ ნიკო მარი გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებას XIX საუკუნის რუსული სალიტერატურო ენით აცნობს მკითხველს. იმხანად ძველი ქართული ორიგინალური თუ თარგმნილი ძეგლები განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევდა – აღმოჩნდა, რომ ქართულმა მწერლობამ მსოფლიო ლიტერატურისათვის დაკარგული თხზულებები შემოინახა – ქართულმა თარგმანებმა ზოგი ისეთი ქმნილება „გააცოცხლა“, რომლის აღარც დედანი და აღარც სხვა რომელიმე ენაზე შესრულებული თარგმანი აღარ არსებობდა. ტექსტის პირველ გამოცემაში რუსული თარგმანის ჩართვის მთავარი მიზანი სრულიად უცნობი თხზულების არაქართველი მკითხველისათვის გაცნობა და

შინაარსის ზუსტად გადმოცემა და არა-ორიგინალის სტილის ზედმიწევნით შენარჩუნება-ასახვა. სინტაქსური წყობა (მსაზღვრელ-საზღვრულის პოსტპოზიცია, გარემოებების ადგილი წინადადებაში), ცალკეული ლექსიკური ერთეულების მათი თანამედროვე ვარიანტებით გადმოცემა XIX საუკუნის დამლევს რუსული სალიტერატურო ენის შესაბამისია.

35-ე პარაგრაფში, რომელიც რუსულ თარგმანს ეძღვნება [“К русскому переводу” - 7, გვ. 49], ნ. მარი წერს: “в переводе оказалось невозможным держаться без всякого отступления деления текста на строфы, как оно приведено в наличном тексте”, მაგრამ მთარგმნელს ამ სირთულისთვის თავი გაურთმევია და სტროფებად დაყოფაში სხვაობა დედანთან უმნიშვნელოვნელოა. ი. ზეთეიშვილმა კი ტექსტი სტროფებად არ დაყო. რაც შეეხება თავებს – თავები ორივე თარგმანში ქართულის იდენტურადაა განაწილებული.

ნ. მარი აღნიშნავს, რომ თარგმანში ირანის, სომხეთის და ბიზანტიის მრავალგვარი ენობრივი გავლენის შეთავსებით სტილის ლექსიკური კოლორიტის გადმოცემა არ შეიძლება (“В переводе нельзя передавать лексический колорит стиля сочетанием разнообразных влияний Ирана, Армении и Византии характеризующий эпоху”) [8, LV]. ძველი სომხური გავლენის გვერდით (სახელი აბრაჰამის ფორმა, ზოგიერთი სომხური სიტყვა) ირანიზმები იჩენენ თავს; ხშირია ბიბლიური ტერმინების ბერძნული ფორმების გამოყენება: ლევიტელთა (XVII თ. 28 სტრ.) მისი ბერძნული სუფიქსით – it; ბერძნული ტერმინოლოგია: ანგელოზი, არქიმანდრიტი (XVIII, 2); აქვე ტერმინს - მონასტერი ადგილს მთლად არ უთმობს უფრო ადრეული ვანი; ვულგარული სპარსული წარმოშობის პასუხთან ჩნდება სიტყვსგება და თავისუფლება-ს გვერდით რამდენიმეჯერ - აზნაურება (თუმცა ყოველთვის წმ. წერილის ციტირებისას) [7, გვ. 48].

სიტყვების ეს ბრძოლა სირთულეს ორივე მთარგმნელს უქმნიდა. გთავაზობთ რამდენიმე მაგალითს იმის საჩვენებლად, თუ როგორია მათი დამოკიდებულება ასეთი „ბრძოლისა“ და პარალელიზმების თარგმანში ასახვის მიმართ. ეს ის შემთხვევებია, როცა ერთი და იმავე შინაარსის ტერმინები-ძველი და ახალი, ქართული და სპარსული, ქართული და ბერძნული – გვერდიგვერდ არიან.

1. ყრმისა და ჯაბუკისა (XXIII, 27)

о достойном юноше Ефреме. (23, 27, გვ. 104) - თარგმნის ნ. მარი და სინონიმების ერთ შესატყვისს იძლევა.

ო პრეპოდობном отроке и юноше Ефреме [გვ. 275] - აზუსტებს იოსებ ზეთეიშვილი.

2. შორის წმიდათა შერთა მარტვლთა და მოწამეთა (X , 27)

среди твоих мучеников (94)

среди твоих свидетелей и мучеников (265)

ამ შემთხვევაში საგანთა სახელდებისას პარალელიზმი იმით იქმნება, რომ ერთი სიტყვა ბერძნულიდანაა ნასესხები, მეორე კი მისი შესატყვისი ქართულია. (ასეთივეა კერეონთა და სანთელთა). როგორც ვიცით, ბერძნული მარტირ ნიშნავს მოწმეს, დამმოწმებელს, აქედან – მოწამე [17], რუსულ თარგმანში კი – мученик [16, გვ. 326]. „მარტვლთა“ ი. ზეთეიშვილს მისი საწყისის ბერძნული მნიშვნელობის შესაბამისად აქვს თარგმნილი: свидетель და ასე იცავს დედნისეულ პარალელიზმს.

ორივე თარგმანს ახლავს თხზულებაში ნახსენებ საკუთარ სახელთა ქართული ვარიანტებისა და მათი რუსული შესატყვისების სია: Анатолэ - Анатолия, Теместия - Феместия, Иованэ - Иоанн, Габриэл - Гавриил, Теодорэ - Феодор, Саба - Савва, Григол - Григорий, Христофорэ - Христофор, Эпофанэ - Епифаний და სხვ.

ი. ზეთეიშვილის ჩამონათვალში მხოლოდ ადამიანთა სახელებია (27 სახელი) [9, გვ. 252], ნ. მართან-გეოგრაფიული სახელებიც [7, გვ. 206]. ასეთი წყვილებიდან ნ. მარი ყოველთვის მეორეს, ე.ი. რუსულის შესატყვისს ირჩევს, ი. ზეთეიშვილი კი იმ ვარიანტს, რომელიც ქართულ ჟღერადობას იმეორებს.

I. შრომა და მოღვაწეობა... მამისა ჩუენისა გრიგოლისი (17, გვ. 248)

ა) ნ. მარი: Труды и подвиги... отца нашего архимандрита Григория (გვ. 83)

ბ) ი. ზეთ. Труд и подвижничество... отца нашего Григола (გვ. 253)

II. და ერქუა მას სახელი გაბრიელ დაფანჩული (17, გვ. 258)

ა) звали его Гавриил Дапанчул (გვ. 92)

ბ) и назывался он именем Габриэла Дапанчула (გვ. 263)

III. და სახლსა შინა სამეუფოსა დიდისა ნერსე ერისთვისასა აღზრდილ იყო... [17]

ა) Григорий был сын выдающихся по знатности и правоверных родителей, возвращённый в царственном доме великого Нерсеса. (გვ. 87)

ბ) Он был сыном знатных, славных и правоверных отца и матери и в доме царском великого князя Нерсэ воспитан. (გვ. 46)

IV. პოვნა მოყუასნი კეთილნი შეწევნითა ქრისტეს მაღლისაითა საბა, რომელსა ეწოდა საბან, დედის დისწული მისი, იშვნისა

მეორედ მაშენებელი და ეპისკოპოსი მისი, და თეოდორე, ნემკსა მაშენებელი და მამაა, და ქრისტეფორე, კვირიკეთის მაშენებელი და მამაა. [17]

ა) обрёл добрых друзей, Саву, который был прозван Сабаном... возобновителя Ишхана и епископа, Теодора, строителя Недзуй и его настоятеля, и Христофора, строителя Квирикју и ея настоятеля.

ბ) обрёл добрых друзей содействием благодати Христовой: Сабу, коьорый наименован был Сабаном, сына сестры матери его, во второй раз строителя Ишхани и епископа его, и Теодорэ, строителя и отца Недзви, и Христофорэ, строителя и отца Квирикети.

V. მას ჟამსა მიძნაძოროთ ხანძთად მოვიდა დიდი მეუღაბნოე მიქელ მამა, რომელიცა დაემკვდრა პარეხთა.

ა) Сюда прибыл из Мидзнадзора отец Михаил, великий пустынник, живщий в Парехах (გვ. 113)

ბ) в то время из Мидзнадзоро в Хандзту пришёл пустынник Микел отец, который водворился в Парехах (გვ. 113)

ასეა მთელ ტექსტში:

ა) ადამიანთა სახელები:

ჯუედიოსი - Хуэдий (გვ. 91) – Хведиос (გვ. 262);

ეპიფანე - Епифаний (გვ. 96) – Эпифанэ (გვ. 267);

საბა - Сава (გვ. 97) – Саба (გვ. 268);

თეოდორე - Теодор (გვ. 103) – Теодорэ (გვ. 274);

ქრისტეფორე - Христофор (გვ. 103) – Христофорэ (გვ. 274);

ცქირი - Цкир (გვ. 137) - Цкири (გვ. 310)

ნერსე - Нерсей (გვ. 87) - Нерсэ (გვ. 46)

არსენი - Арсений (გვ. 112)- Арсени (გვ. 125)

ბ) გეოგრაფიული საკუთარი სახელები:

из Самцхии (გვ. 96) - из Самцхе (გვ. 267);

в Шавшию (გვ. 96) – в Шавшети (გვ. 267);

Кларджети (გვ. 83) – Кларджети (გვ. 254);

Тбъ (Тбътъ) (გვ. 136) – Тба (გვ. 309) - როგორც დედანშია (65-ე თავი);

Картия (გვ. 96) – Картли (გვ. 267).

„გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ ზეთეიშვილისეული რუსული თარგმანის პირველ გამოცემაში ტექსტს ავტორის შენიშვნები, სულ 285 შენიშვნა [9, გვ. 325-334] ახლავს. მათი უმეტესობა მთარგმნელობით სამუშაოს უკავშირდება. ზოგჯერ მთარგმნელი ამა თუ იმ ფრაზის, წინადადების, სიტყვის თარგმანს გვთავაზობს, ოღონდ ნ. მარისეულს და გვაძლევს საშუალებას, პასაჟის ძველი და ახალი ვარიანტი შევადაროთ; როდესაც სიტყვასიტყვითი თარგმანი შეუძლებლად მიაჩნია, ი. ზეთეიშვილი რამდენიმე შენიშვნაში

გვაძლევს ასეთ ზედმიწევნით თარგმანს, თუმცა, არ ხსნის, რატომ ამჯობინა მას ტექსტში მოცემული ვარიანტი (შენიშვნები: 50, 67, 70, 90, 91, 281, სხვ.) და ანალიზს მკითხველს ანდობს.

ზოგი შენიშვნა სამოხელეო ტერმინებს ეხება. ი. ზეთეიშვილი მათ თარგმნის, შენიშვნებში კი ქართულ შესატყვისს ლათინური ტრანსკრიფციით აცნობს მკითხველს. მაგალითად, სიტყვა “აზნაური“, ტექსტშია *дворянин* (279), დასაშვებად თვლის ვარიანტს – *вельможа* (შ. 50); ერისთავთ-ერისთავი თარგმნილია, როგორც *княз-князей* (281). შესაბამის შენიშვნებში კი მოცემულია: *eris-mthavari* (შ. 61), *aznauri* (შ. 46), *eristhavth-eristhavi* (შ. 136, 245) და ა. შ.

იმავე სამოხელეო ტერმინებს ნ. მარი არ თარგმნის. ტექსტში გვაქვს: *азнауры* (XXVII თავი, 9-10 სტრ., გვ. 108; XXVIII თავი, 49, 116; LXII თავი, 4, 134; LXXXIII თავი, 13, 149), *мтавар* (X, 38, გვ. 95), *мамპал* (XLII, 14, გვ. 119), *эрис-тавомъ эрис-тавовъ* (XXVIII, 38; LXXXIII, 7, 148), *эрис-мтаваръ* (XI, 6, 95). იმისთვის, რომ რუსულენოვანმა მკითხველმა ამ ტერმინების მნიშვნელობა გაიგოს, ნ. მარი თარგმანს ერთგვარ ლექსიკონს (К лексике текста) ურთავს [7, გვ. LXIII] და სწორედ მისი საშუალებით განმარტავს ქართული ჩამოთვლილი ტერმინების შინაარსს.

როდესაც სიტყვასიტყვითი თარგმანი შეუძლებლად მიაჩნია, იოსებ ზეთეიშვილი შენიშვნაში გვაძლევს ზედმიწევნით თარგმანს, თუმცა რატომ ამჯობინა მას ტექსტში მოცემული ვარიანტი, არ ხსნის (შ.: 50, 67, 70, 90, 91, 281, სხვ.) და ანალიზს მკითხველს ანდობს. მაგ.:

ქვითვირისა ეკლესიისა საშენებლად (260)

ტექსტში: для строительства каменной церкви (264)

შენიშვნა 57: букв.: для церкви из камня с известью

რამეთუ... მოციქულმან მან დაისწავა ჟამი იგი, ოდესცა ულოცა უფალსა მისსა. (298)

ტექსტში: запомнил час тот (გვ. 304)

შენიშვნა 207: букв.: заучил час тот

წინამდებარე სტატიის მომდევნო მონაკვეთი სწორედ შენიშვნების ჩვენთვის (მკითხველისთვის) მონდობილ ანალიზს დაეთმობა. მთარგმნელის კომენტარების გაცნობისას რჩება შთაბეჭდილება, რომ მხოლოდ ამ კონკრეტული ადგილების თარგმანშია განსხვავება. მაგრამ რადგან ნიკო მარის თარგმანთან სხვაობას მხოლოდ ისინი არ ქმნიან, ჩნდება შეკითხვა: რისთვის დასჭირდა იოსებ ზეთეიშვილს შენიშვნებში სწორედ ამ სხვაობების ხაზგასმა; რა იყო მათში

ისეთი, რაც ტექსტის სხვა ადგილების თარგმანებში არ იჩენდა თავს?

ამ კითხვებზე პასუხს სწორედ შენიშვნებზე დაკვირვება და ზემოხსენებული მკითხველსმონდობილი ანალიზი მოგვცემს. აქვე დავაზუსტებთ, რომ ქართული ტექსტის წყარო ილია აბულაძის ხელმძღვანელობით „ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლების“ I ტომში დაბეჭდილი ტექსტია, ნ. მარის თარგმანის - “Тексты и разыскания...”-ს VII ტომი (1911 წ.), ხოლო ი. ზეთეიშვილის თარგმანს – ჟურნალ „სიმბოლოდან“ მოვიხმოთ (1999 წ.).

1 (შ. 3) - მაშინ სიბრძნე მათი გამოსავალთა ზედა იქებინ (248)

ა) мудрость их воспевается на улицах (230)

ბ) мудрость их в проходах восхваляется (253)

იოსებ ზეთეიშვილი ნიკო მარის თარგმანს შენიშვნაში უთითებს–ნ. მარი: мудрость их воспевается на улицах (830),– წერს ის, თანაც დასძენს, ნ. მარი ამ სიტყვებს ბრჭყალებში ათავსებსო. თავად კი ფრაზას ბრჭყალებში არ სვამს და წერს. ასეთი, ერთი შეხედვით უმნიშვნელო, სხვაობის მიზეზი ნ. მარის მიერ ფრაზის წმიდა წერილიდან ციტირებად მიჩნევაა. ეს სიტყვები ბრჭყალებშია არა მარტო ნ. მართან, არამედ „ცხოვრების“ სხვა გამოცემებშიც [8; გვ. 20]. მითითებულია დამოწმების წყაროც: ნ. მართან – ზირ. 13, 61-62 [7, გვ. 83], „ძეგლებში“–იგავ. 1, 20 [17, გვ. 248]. გარდა ამისა, არის მცირე ლექსიკური სხვაობაც: გამოსავალთა ზედა – на улицах - в проходах, იქებინ - воспевается – восхваляется.

2 (შ. 21) - ჰრცხვენისმცა სოფელსა ქცევათაგან ჩვენთა კეთილთა (253)

ა) мир да стыдится наших добрых нравов (88)

ბ) даже стыдята мир поведения нашего доброго (258)

და - ნაწილაკი დაე, დე [16, გვ. 131], მისი ძველი ფორმაა даже [21]. ი. ზეთეიშვილი ძველ ფორმას ანიჭებს უპირატესობას. ამასთან, მისეული поведения სიტყვასიტყვითი თარგმანია სიტყვისა ქცევათაგან, ნ. მართან გვაქვს - нравов – ზნე, ხასიათი, ნირი [16, გვ. 382].

3 [შ. 22] - აუწყა ქრისტემან სანატრელსა მამასა გრიგოლს ბერისა მის ღირსებაჲ და ადგილისა მის მიგებად მისა (253).

ა) и о приобретении им того места (88)

ბ) и присвоении ему места того (258)

приобретение – შეძენა, მოპოვებაა; ნიკო მარის თარგმანში გვაქვს: о приобретении им того места; იოსებ ზეთეიშვილმა შეცვალა ზმნაც და ჩასვა присвоение – მითვისება, მისაკუთრება, მინიჭება და მასთან შეთანხმებული ნაცვალსახელიც (ему) და ამით ხაზი გაუსვა, რომ უფალმა

შეაძენინა, უფალმა შესძინა, უფრო ზუსტად, მიანიჭა, მიაკუთვნა ადგილი წმინდა ბერს.

4 [შ. 53] - და თქვენ აღვითქვამთ ცხორებას ჩვენსა და ცხორებას შვილთა ჩვენთასა, შვილითი შვილამდე თანაგვაც ღვწამ თქუენი და მონასტრისა თქუენისა (259)

ა) а мы клянемся вам своею жизнью и жизнью детей наших, что берём на себя из рода в род попечение о вас... (93)

ბ) а мы обещаем: при жизни нашей и жизни детей наших, в род и род на нас будет попечение вас... (264)

„კვიცავთ (დავიფიცებთ) ჩვენი და ჩვენი შვილების სიცოცხლეს თქვენ წინაშე, რომ ჩვენს თავზე ვიღებთ შვილითი შვილამდე ზრუნვას თქვენზე და თქვენს მონასტერზე“ – ასეა გაგებული გიორგი მერჩულის სიტყვები ნ. მარის თარგმანში. ი. ზეთეიშვილთან კი: „ჩვენ აღვითქვამთ: ჩვენი და ჩვენი შვილების ცხოვრების მანძილზე, შვილითი შვილამდე ვიღვაწოთ თქვენთვის და თქვენი მონასტრისათვის“, – თარგმანთა სხვაობაც, კვიქრობთ, ამითაა განპირობებული.

5 [შ. 66] - სათიბელი ქუეყანა რადთურთით არა არს, არცა იქმნების ღირღოვანთა მათ ფიცხელთა მწვერვალთა მათ ღადოთაჲსა. (262)

ა) земли для косябы нет вовсе, да и нельзя иметь на зубчатых, острых вершинах гор Гадо (96)

ბ) нет и не может быть на неровных тех суровых и непроступных вершинах (267)

ნ. მართან ფრაზაში „მწვერვალთა მათ ღადოთასა“ ღადო გეოგრაფიული საკუთარი სახელია და ასევეა ნათარგმნი: на ... вершинах Гадо. ასეა არა მარტო ამ წინადადებაში, არამედ სხვაგანაც ტექსტში: иби обители их находится на высоких горах Гадо [7, გვ. 120]. ი. ზეთეიშვილი კი პირველ გადამწერთ ემხრობა, რომლებიც „ამ სიტყვას საზოგადო სიტყვად აღიქვამენ, რომელიც „მიუვალს“ ნიშნავს“ (которые рассматривают это слово как нарицательное со значением «непроступный») [10, გვ. 327].

6 (შ. 69) - კეთილი მოწაფე... ნეტარი, სათნოებათა საუნჯე. (263)

ა) добрый ученик... блаженный, сокровищница добродетелей (97)

ბ) добрый ученик, наместник учителя, блаженная сокровищница добродетелей (268)

ნ. მართან (დედნის მსგავსად) ნეტარიც (блаженный) და საუნჯეც (сокровищница) ზენონის ეპიტეტიბია. ი. ზეთეიშვილთან: ნეტარი მიემართება საუნჯეს: блаженная сокровищница და შემდეგ ორივე, ერთად მიემართება

კეთილ მოწაფე ზენონს და ნათქვამია, რომ ზენონი – სათნოე-
ბათა ნეტარი საუნჯეა.

**7 (შ. 72) - და ესრეთ აღმოივსო გული მისი სიმდიდრისაგან
დაუბეჭდველისა ახლისა შჯულისა (264)**

ა) сердце его наполнилось богатством Незапечатанного
Нового закона (97)

ბ) преисполнилось сердце его богатством незапечатанным
Нового завета (268)

ნ. მარისეულ ვარიანტში მსაზღვრელები незапечатан-
ного და нового ახალ შჯულს მიემართება (Новый закон),
მასთანვე არიან შეწყობილი ბრუნვაში (Род. пад.).

ი. ზეთეიშვილის თარგმანში მსაზღვრელ-საზღვ-
რული სინტაქსურ წყვილში პოსტპოზიციური რიგით გვევ-
ლინება (богатством незапечатанным); ხოლო შჯულს
(завет) აქ მხოლოდ ერთი განსაზღვრება აქვს – нового.
შინაარსი ამით არ იცვლება: დაუბეჭდველი შეიძლება იყოს
როგორც სიმდიდრე ახალი სჯულისა, ისე თვით ახალი სჯუ-
ლი (ა). ზუსტი კი ი. ზეთეიშვილის თარგმანი უფროა. რაც
შეეხება სიტყვას შჯული, ნ. მართანაა – закон, ი.
ზეთეიშვილთან – завет (აღთქმა) [25, გვ. 171]]. პირველი ვა-
რიანტი უფრო ზუსტი შესატყვისია. შეად.: მეორე შჯულთა -
второзаконие. და სხვ. [1]

**8 [შ. 144] – გამოიჩინა მათ შორის ძმანი ათცამეტნი ხანძთისათვის
საუხუცესოდ. (280)**

ა) отобрал тринадцать братьев для Хандзты, как старшей (284)

ბ) избрал себе среди них братьев тринадцать для Хандзты в
старейшенство (112).

გამოიჩინა მათ შორის იგივეა, რაც გამოირჩია, ან
აირჩია მათ შორის – избрал среди них. ქართულ ტექსტში
ზმნის გამოიჩინა სათავისო ქცევის ფორმაა, შესაბამისად,
ჩანს, რომ გრიგოლმა ძმები გამოარჩია თავისთვის = გამო-ი-
რჩია (избрал себе). ი. ზეთეიშვილი ამ პატარა ნიუანსსაც
ასახავს თარგმანში. რაც შეეხება სიტყვას საუხუცესოდ, მო-
ცემულ წინადადებაში ის უნდა ნიშნავდეს საუფროსოდ.
ცამეტი ძმა აირჩია ხანძთისთვის უხუცესებად, საუფროსოდ.
ნიკო მართან კი გვაქვს: გამოირჩია ცამეტი ძმა ხანძთისთვის,
როგორც უფროსი ტაძრისთვის. დიახ, ტაძარი ნახსენები არ
არის, მაგრამ ცხადია, რომ განსაზღვრება старшей
მიემართება ხანძთას; იგი მდებარეობითი სქესის
დაბოლოებითაა წარმოდგენილი, რადგან მთარგმნელი გუ-
ლისხმობს ხანძთის ეკლესიას – церковь Хандзта და წინადა-
დება კი იმას, რომ გრიგოლმა: ცამეტი ძმა გამოარჩია ხანძ-
თისთვის, როგორც უფროსი ტაძრისათვის.

იოსებ ზეთეიშვილს ამავე ტიპის 40-მდე შენიშვნა დაურთავს თარგმანზე. ჩანს, რომ მისი ვარიანტი ხშირად უფრო ზუსტი და ზედმიწევნითია. თუმცა, ტექსტის დანარჩენ ნაწილშიც უამრავი განსხვავებაა ორ თარგმანს შორის: არც მარტო საკუთარი სახელების გადმოცემაშია სხვაობა, არც მხოლოდ პარალელიზმების. რადგან იოსებ ზეთეიშვილი ცდილობს, ძველი სლავური/რუსული ენის ნორმები გაითვალისწინოს, ნ. მარი კი XIX საუკუნის სალიტერატურო რუსულით წერს – წინადადების აგების წესი, ლექსიკური ერთეულების გამოყენებისას არქაულსა და თანამედროვეს შორის გაკეთებული არჩევანი და ენობრივი კონსტრუქციებიც სხვადასხვაა – მთარგმნელების მიერ არჩეულ სტილს და თხრობის მანერას ემორჩილება. მაშ, რატომ გამოყო 40-მდე ადგილი მთარგმნელმა შენიშვნებით? როგორც მოხმობილი მაგალითებიდან ჩანს, ამის მიზეზი ისაა, რომ სწორედ შენიშვნებში გამოყოფილი პასაჟების თარგმნისას განაპირობებს სხვაობას ქართული ტექსტის შინაარსის განსხვავებული ინტერპრეტაცია. მიგვითითებს რა შესაბამის ადგილებზე, ახალი თარგმანის ავტორი საშუალებას გვაძლევს, თვალნათლივ დავინახოთ, რომ ზოგჯერ ნ. მარისგან განსხვავებულად ესმის დედნის დეტალები/ნიუანსები და ამიტომ თარგმნის განსხვავებულად.

ბიბლიოგრაფია

1. Библия – книги священного писания Ветхого и Нового Завета, канонические в русском переводе с параллельными местами, Лондон 1989
2. გაჩეჩილაძე გ., *მხატვრული თარგმანის თეორიის საკითხები*, თბ. 1959
3. კეკელიძე კ., *ქართული ლიტერატურის ისტორია*, ტ. 1, თბ. 1960
4. Марр Н., *Тексты и разыскания по армяно-грузинской филологии*, т. VII, Санкт-Петербург 1911
5. მერჩულე გიორგი, *ცხოვრება გრიგოლ ხანძთელისა და მოყუასთა და მოწაფეთა მისთა*, დედანი აღადგინა და გამოკვლევა დაურთო პავლე ინგოროყვამ, წ. I, თბ. 1949
6. Мерчул (Законник) Георгий, *Труд и подвижничество достойного жития святого и блаженного отца нашего Григола*, архимандрита Хандзтийского Шатбердского строителя, и с ним поминовения многих отцов блаженных (на русском языке), журн. «Символ» №42, автор перевода прот. Иосиф Зетеишвили, Париж 1999
7. სირაძე რ., *ძველი ქართული თეორიულ-ლიტერატურული აზროვნების საკითხები*, თბ. 1975
8. სულხან-საბა ორბელიანი, *ლექსიკონი ქართული*, I, ავტო-ბიოგრაფიული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებითი ლექსიკის საძიებელი დაურთო ილია აბულაძემ, თბ. 1991
9. სულხან-საბა ორბელიანი, *ლექსიკონი ქართული*, II, თბ. 1991

10. ფანჯიკიძე დ., თარგმანის თეორია და პრაქტიკა, თბ. 1988
11. *ფსალმუნის ძველი ქართული რედაქციები X-XIII საუკუნეთა ხელნაწერების მიხედვით*, I, ტექსტი გამოსცა მზექალა შანიძემ, ხელნაწერთა ინსტიტუტის გამოცემა, „ძველი ქართული ენის ძეგლები“, 11, თბ. 1960
12. *ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია სამი შატბერდული ხელნაწერის მიხედვით*, გამოსცა აკაკი შანიძემ, „ძველი ქართული ენის ძეგლები“, 2, თბ. 1945
13. შანიძე ა., *თხზულებანი თორმეტ ტომად*, III, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბ. 1980
14. *ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები (V-X სს.)*, წიგნი I, კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი დასაბეჭდად მოამზადეს ი. აბულაძემ, ნ. ათანელიშვილმა, ნ. გოგუაძემ, ლ. ქაჯაიამ, ც. ქურციკიძემ, ც. ჯანკიევმა და ც. ჟღამაიამ, ილია აბულაძის ხელმძღვანელობით და რედაქციით, თბ. 1963
15. *ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები*, ტ. 18, ძველი ქართული ენის გრამატიკა, თბ. 1976
16. *ძველი ქართული ენის ლექსიკონი* (მასალები), შემდგენელი ზურაბ სარჯველაძე, თბ. 1995
17. *ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია*, I, შედგენილი სოლომონ ყუბანეიშვილის მიერ, „თსუ-ს გამომცემლობა“, თბ. 1946
18. *ძველქართულ-რუსული ლექსიკონი* (ოთხთავის ორი ძველი რედაქციის მიხედვით), შეადგინა ს. ბ. სერებრიაკოვმა, თბ. 1962
19. *წიგნი ძუელისა აღთქმისანი 978 წლის ხელნაწერის მიხედვით*, ტომი I, ნაკვეთი 1, დაბადება
20. *Histoires monastiques géorgiennes* / Paul Peeters S. I. - Bruxelles: Société des Bollandistes, 1923. - pp. [5] - 317
21. Преподобный Гиорги Мерчулэ, *Житие Святого Григола Хандзтели*, Серия "Матерь Святых", изд. CRITERIUM, Москва 2008

